

УДК 94:[339.922:061.1ЄС(560)"1959/1989"(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.25>

ТУРЕЧЧИНА ТА ЄС: ПЕРЕГОВОРНИЙ ШЛЯХ ДО ЧЛЕНСТВА (1959–1989 РР.)

Махиня Оксана,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри археології та спеціальних галузей історично науки
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: 0000-0003-1838-4877
Researcher ID: HTP-7814-2023

Стаття присвячена аналізу переговорного процесу між Туреччиною та Європейським Союзом (ЄС) у 1959–1989 роках, що має важливе значення для розуміння сучасних взаємин між сторонами; вивченню ключових етапів, механізмів і стратегій, які визначали розвиток співпраці між Туреччиною та ЄС у цей період. Висловлено думку відносно того, що переговорний процес між Туреччиною та Європейським Союзом щодо вступу Туреччини до складу об'єднання є однією з найдовших і найскладніших історій інтеграції в сучасній міжнародній політиці. У статті застосовано історичний та аналітичний підходи, які дозволяють глибше зрозуміти контекст і специфіку переговорного процесу. Виокремлено основні етапи інтеграційного шляху Туреччини, включаючи підписання Анкарської угоди 1963 року, Додаткового Протоколу 1970 року та Конвенції про Асоціацію 1971 року. Зазначено, що протягом цього періоду було створено інституційні механізми для підтримки діалогу, включаючи органи, відповідальні за моніторинг виконання домовленостей та координацію інтеграційних процесів. Проаналізовано політичні, економічні та геополітичні перешкоди, які впливали на перебіг переговорів. Зосереджено увагу на з'ясуванні основних перешкод та викликів на шляху Туреччини до потенційного членства в Європейському Союзі в окреслений період. Констатовано, що переговори між Туреччиною та ЄС у зазначений період заклали основу для подальшого діалогу, незважаючи на значні виклики та розбіжності між сторонами. Доведено, що період з 1959 по 1989 роки став важливим для формування основних підходів і механізмів співпраці, які значною мірою визначили подальший розвиток двосторонніх відносин. Отже, в період з 1959 по 1989 роки Туреччина заклала фундамент для інтеграції до Європейського Союзу, що стало важливою складовою її зовнішньої політики та стратегії модернізації. Процес пройшов через кілька значущих етапів, зокрема укладення Анкарської угоди 1963 року та Додаткового Протоколу 1970 року, що визначили рамки співпраці та поступового зближення сторін. Переговорний процес 1959–1989 років, не зважаючи на те, що він розвивався складними траєкторіями й характеризувався хвилеподібним характером, став основою для подальших етапів інтеграції, забезпечивши розуміння складнощів і можливостей взаємодії між Туреччиною та ЄС.

Ключові слова: Туреччина, Європейський Союз, євроінтеграція, переговорний процес, стратегічні інтереси, дипломатичні відносини.

Makhynia Oksana. Turkey and the EU: the negotiated way to membership (1959–1989)

The article is devoted to the analysis of the negotiation process between Turkey and the European Union (EU) in 1959–1989, which is of great importance for understanding the current relations between the parties; the study of the key stages, mechanisms and strategies that determined the development of cooperation between Turkey and the EU during this period. The opinion is expressed that the negotiation process between Turkey and the European Union on Turkey's accession to the union is one of the longest and most complex integration stories in modern international politics. The article applies historical and analytical approaches that allow a deeper understanding of the context and specifics of the negotiation process. The main stages of Turkey's integration path are highlighted, including the signing of the Ankara Agreement of 1963, the Additional Protocol of 1970 and the Association Convention of 1971. It is noted that during this period, institutional mechanisms were created to support the dialogue, including bodies responsible for monitoring the implementation of agreements and coordinating integration processes. The political, economic and geopolitical obstacles that influenced the course of the negotiations are analyzed. The focus is on clarifying the main obstacles and challenges on Turkey's path to potential membership in the European Union during the outlined period. It is stated that the negotiations between Turkey and the EU during the indicated period laid the foundation for further dialogue, despite significant challenges and disagreements between the parties. It is proven that the period from 1959 to 1989 became important for the formation of the main approaches and mechanisms of cooperation, which largely determined the further development of bilateral relations. Thus, between 1959 and 1989, Turkey laid the foundation for integration into the European Union, which became an important component of its foreign policy and modernization strategy. The process went through several significant stages, in particular the conclusion of the Ankara Agreement of 1963 and the Additional Protocol of 1970, which defined the framework for cooperation and gradual rapprochement

of the parties. The negotiation process of 1959-1989, despite the fact that it developed along complex trajectories and was characterized by a wave-like nature, became the basis for subsequent stages of integration, providing an understanding of the difficulties and opportunities for interaction between Turkey and the EU.

Key words: Turkey, European Union, European integration, negotiation process, strategic interests, diplomatic relations.

Постановка проблеми. Переговорний процес між Туреччиною та Європейським Союзом (ЄС) у період з 1959 по 1989 роки є важливим і багатограним феноменом, що поєднує в собі політичні, економічні, соціокультурні та геополітичні аспекти. Попри те, що Туреччина однією з перших висловила бажання стати частиною Європейського співтовариства, її шлях до інтеграції ускладнювався низкою факторів. Зокрема, географічна та культурна специфіка Туреччини, політична нестабільність, економічна нерівність порівняно з іншими країнами ЄС, а також зміна стратегій як з боку Анкари, так і Брюсселя створювали численні перешкоди. Проблема полягає в недостатньому розумінні ключових механізмів і стратегій переговорного процесу цього періоду, який став базисом для подальших етапів відносин між Туреччиною та ЄС. Відсутність цілісного аналізу основних етапів, домовленостей і викликів ускладнює оцінку історичних передумов сучасного стану співпраці між сторонами. Таким чином, вивчення переговорного процесу між Туреччиною та ЄС у 1959-1989 роках крізь призму ключових аспектів є актуальним завданням, що дозволяє зрозуміти витоки сучасної європейської інтеграційної політики та ролі Туреччини в ній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному історіографічному просторі є значний пласт наукової літератури, в площині дослідницьких інтересів авторів якої перебуває євроінтеграційний шлях Туреччини. Проте, попри вагому історіографічному скарбничку з даної проблематики, спеціальні роботи, присвячені безпосередньо аналізу основних етапів переговорного процесу щодо вступу Туреччини до ЄС, практично відсутні. В той же час маємо також вказати на те, що цей аспект, безумовно, розглядається дослідниками, проте в основному опосередковано, в контексті аналізу ними проблем та перспектив взаємовідносин Туреччини й ЄС, її регіональної політики, політики безпеки тощо. Зокрема, варто відзначити наукові досягнення когорти представників зарубіжної академічної спільноти: Вінклер (N. Vinkler) [1], О. Вардан (Oardan) [2] та українських наукових студій: Ковальський [3], В. Галан, І. Маринів [4] Х. Аль-Азаві [5], Р. Чубарова [6], О. Волович, М. Воротнюк, Є. Габер [7], тощо.

Мета статті: аналіз переговорного процесу між Туреччиною та Європейським Союзом у період з 1959 по 1989 роки крізь призму вивчення ключових етапів, механізмів і стратегій, які визначали розвиток відносин між Туреччиною та Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу. Шлях Туреччини до Європейського Союзу став зтяжним і складним процесом, який триває понад шість десятиліть, відзначаючись численними перешкодами, політичними та економічними викликами на кожному етапі інтеграції.

31 липня 1959 р. уряд Аднана Мендереса (прем'єр-міністр Туреччини у 1950-1960 рр. та лідер Демократичної партії) відповідно до статті 238 Римського договору 1957 р. подав до ЄЕС офіційну заявку на асоційоване членство. ЄЕС прийняла запит Туреччини, розуміючи, що рівень економічного розвитку країни (високий рівень безробіття, швидке зростання населення, слабка інфраструктура) ускладнить інтеграцію до Спільного ринку в найближчому майбутньому. Період з подання Туреччиною заявки на асоційоване членство в ЄЕС у 1959 р. до відмови їй на приєднання у 1989 р. можемо розглядати як перший етап переговорного процесу між сторонами. У цей час закладається основа відносин і визначається коло найважливіших зобов'язань подальшого розвитку взаємодії.

Серед чинників, що вплинули на розвиток відносин між Туреччиною та ЄЕС у той час, слід відзначити такі:

По-перше, країни-члени Співтовариства були основними постачальниками імпортованих товарів до Туреччини. Угода дала б турецьким товарам можливість вийти на європейський ринок, що сприяло б залученню іноземних інвестицій. Туреччина також залучила включення сільського господарства до пріоритетів Римського договору, тому що на той час це був один із найбільших секторів її економіки. Але насамперед турецький уряд сподівався фінансувати економічний розвиток країни після підписання Угоди про асоціацію, оскільки Туреччина потребувала фінансування для покращення та модернізації своєї інфраструктури.

ЄЕС було зацікавлене у співпраці з Туреччиною як із країною-імпортером хромових та мідних руд, бавовни, марганцю. Країни Західної Європи активно залучали турецьку робочу силу. Заявка на членство була повторно подана у 1961, 1962 та 1963 рр., і, нарешті, було підписано угоду про надання Анкарі статусу асоційованого члена, що набув чинності у 1964 р. Туреччина стала другою після Греції країною, з якою було укладено подібну угоду [4, с. 355].

У зв'язку з тим, що Туреччина, не будучи членом Співтовариства, не могла бути представлена в його органах, Анкарська угода передбачала створення між Туреччиною та ЄЕС двосторонніх «органів асоціації», які відповідали статусу Туреччини в той період. Основним таким органом стала Рада Асоціації, утворена членами турецького уряду, з одного боку, та представниками урядів країн-членів ЄС та керівних органів Співтовариства (Ради та Комісії ЄС) – з іншого. Рішення в Раді Асоціації приймалися консенсусом, у зв'язку з чим кожна із сторін практично мала право вето на прийняті рішення. Крім Ради Асоціації та підпорядкованих їй органів, були створені також Комітет Асоціації (на рівні послів), що є постійно діючим органом управління Асоціацією, і Змішана парламентська комісія, що складається з 36 членів Європарламенту та Великих Національних Зборів Туреччини (по 18 з кожної сторони) і покликана бути органом демократичного контролю над розвитком Асоціації. Важливою особливістю Анкарської угоди став її загальний, «рамковий» характер. Цей акт, який визначив основні засади асоціації Туреччини в ЄЕС, мав бути розвинений низкою додаткових протоколів, фінансових протоколів та рішень Ради Асоціації [8, с. 153].

Іншою особливістю цієї Угоди, на яку часто звертають увагу в Туреччині, є те, що в її ст. 28 було передбачено отримання Туреччиною статусу повноправного члена Співтовариства протягом строку здійснення договору. Можна з упевненістю сказати, що ця угода стала відображенням довгострокових стратегічних установок обох сторін на взаємне зближення. Для Туреччини це стало, з одного боку, продовженням курсу на «європеїзацію», розпочатого ще з османського періоду, а з іншого – відображенням політики нового режиму, що прийшов до влади 27 травня 1960, спрямованої на відмову від практично односторонньої орієнтації на США, на розширення зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних зв'язків Туреччини.

Анкарська угода була відображенням стратегічних інтересів обох сторін для взаємного зближення. Угода визначила основні цілі співробітництва – постійне та збалансоване зміцнення торговельно-економічних зв'язків та створення Митного союзу у три етапи, після чого Туреччина зможе стати повноправним членом ЄЕС [4, с. 356]. Іншою метою цієї угоди було вільне пересування працівників. Однак через соціально-економічні причини цього не було досягнуто згідно встановленого графіка.

Угода також не дозволила розглянути питання інтеграції Туреччини з ЄЕС у середньостроковій перспективі. В Анкарській угоді можемо виділити три етапи: підготовчий, перехідний і завершальний. Важливим є той факт, що на підготовчому етапі відбулися значні зміни, які були внесені до Угоди про асоціацію. Співпраця між Туреччиною та ЄЕС розширила кордони не лише в економічній сфері, а й у багатьох інших секторах. Туреччина та Співтовариство вступили у якісно новий етап у розвитку відносин. Другий, перехідний етап розпочався з підписанням Додаткового Протоколу 23 листопада 1970 року. З 1 січня 1973 року набрала чинності Конвенція про Асоціацію, укладена в 1971 році [6, с. 171]. Впродовж 1950-х – 1980-х рр. турецька економіка поступово стала частиною європейської економіки. Все це, а також інвестиції забезпечували появу нових робочих місць, сприяли адаптації турецького персоналу до європейських стандартів якості.

Незважаючи на позитивні результати підготовчого етапу, загострення проблеми Кіпру влітку 1974 р. та криза турецько-грецьких відносин призвели до масштабних змін у відносинах між Туреччиною та ЄЕС: криза призупинила переговорний процес і тимчасово унеможливила другу стадію договору про асоціацію [3, с. 33]. З липня 1974 р. турецькі війська розпочали військову операцію на півночі Кіпру під приводом захисту кіпріотів-турків від дій кіпріотів-греків щодо створення союзу між Грецією та Кіпром. У 1975 р. голова грецького уряду Костянтин Караманліс подав заявку на вступ до ЄЕС. Незважаючи на те, що Співтовариство спочатку негативно сприйняло заявку Греції, пізніше Європейська рада відхилила рекомендації Єврокомісії і вирішила розпочати переговори про вступ. Основним фактором для позитивного рішення було припущення, що вступ до ЄЕС зміцнить крихкий демократичний режим у Греції.

На початку 1970-х рр. світова економіка характеризувалася підвищеною нестабільністю, що виражалось в інфляції та обвалі національних валют. Нафтова криза 1973 р. також охолодила відносини між Туреччиною та ЄЕС. Імпорт із Туреччини скоротився, в'їзд турецьких працівників у зв'язку із запровадженням візового режиму для громадян Туреччини було обмежено. В результаті Туреччина зіткнулася зі збільшенням зовнішнього боргу та дефіцитом торговельного балансу.

Відродження відносин сталося після повернення до влади прем'єр-міністра Сулеймана Деміреля у листопаді 1979 р. Новий уряд закликав до відновлення процесів асоціації. Після цього в країні було проведено масштабні економічні реформи, що ґрунтувалися на основних засадах Європейського співтовариства. Щоб подолати перешкоди на шляху інтеграції, уряд знову спробував підняти економічний рівень країни шляхом структурних змін, створення нової інфраструктури, лібералізації економіки

та реформування торгівлі. Країна відмовилася від імпортозамінної моделі та відкрила свою економіку для ринкових процесів. Незважаючи на зусилля уряду в цьому напрямку, втручання військових 11 вересня 1980 р. в політичне життя країни вплинуло на відносини між Туреччиною та ЄЕС. Військовий режим заблокував процес інтеграції [9, с. 18]. Після воєнного перевороту проблема демократії та прав людини стала центральною у відносинах Туреччини з ЄЕС. У день перевороту Європейська комісія висловила сподівання, що права людини дотримуватимуться, і незабаром будуть відновлені демократичні інститути. 18 вересня 1980 р. в ході обговорення ситуації в Туреччині Європейський парламент ухвалив резолюцію, в якій висловлювалася стурбованість політичними та цивільними правами та фізичною безпекою ув'язнених. Анкарі нагадали, що міжнародно визнана повага до прав людини є важливою передумовою для діалогу Співтовариства з асоційованою державою.

На цьому етапі Туреччина та ЄЕС виявилися тісно пов'язаними у сфері торгівлі. Так, Європейське Співтовариство отримувало понад половину турецького експорту. Крім того, Туреччина ухвалила зовнішні тарифи, а також деякі закони, які полегшували конкуренцію. Фактично турецькі товари, визначені в Угоді та додаткових протоколах щодо неї, безбар'єрно торгувались в Європі. У той же час, як і раніше, залишалася значна кількість торгових бар'єрів. Наприклад, сільськогосподарські товари, які становлять до 15 % турецького експорту, досі виключені із норм Угоди про вільну торгівлю [1, с. 143].

Серед проблем, які ЄС вважало на той момент основними перешкодами на шляху до вступу, виділяють: напівавторитарну політичну систему з високою роллю військових, які періодично втручаються в політичний процес шляхом заборони партій, що оголошуються загрозою державній безпеці, або навіть шляхом державного перевороту; недемократичне громадянське суспільство, в якому порушуються права та свободи людини; неліберальна юридична система, невід'ємним атрибутом якої є тортури.

Слід зазначити, що Туреччина доклала чималих зусиль у боротьбі із зазначеними проблемами для виконання вступних вимог. Але аж до середини 1980-х рр. правлячі кола Туреччини не виявляли особливого ентузіазму щодо проведення фундаментальних реформ, спрямованих на викорінення зазначених вище недоліків. Важливо відзначити, що до середини 1980-х рр. відносини між Туреччиною та ЄЕС, за винятком економічної співпраці, розвивалися вкрай мляво. Цьому сприяло кілька причин: по-перше, ЄЕС вважало, що існуючий військовий режим у країні не має наміру робити кроки для відновлення демократії. Після скасування партій у країні політичні лідери з різних країн звернулися до своїх європейських колег і закликали їх врегулювати ситуацію та чинити тиск на представників турецької армії на захист демократії; по-друге, Спільнота була зацікавлена в уповільненні вступу Туреччини до ЄЕС; по-третє, Спільнота усвідомлювала, що пакет угод дозволяє впливати на перебіг подій у Туреччині, чинячи на нього як економічний, так і політичний тиск.

У листопаді 1986 р. вперше після шестирічної перерви було проведено зустріч Ради асоціації Туреччини з ЄЕС, яка відобразила потепління у відносинах між сторонами. Крім того, Данія, Нідерланди, Норвегія, Франція та Швеція зняли свої звинувачення проти Туреччини за порушення прав людини. Турецький уряд розцінив цей крок п'яти країн як ознаку покращення відносин із Західною Європою.

Однак через страх ЄЕС перед новим потоком турецьких робітників держави-члени виступили проти надання права на вільне пересування в країнах Співтовариства з 1 грудня 1986 р., що викликало невдоволення в Туреччині. Вирішення цього питання також ускладнило зростання націоналістичних настроїв у багатьох європейських країнах, зміну соціально-економічної структури країн ЄЕС та загострення проблеми, пов'язаної з вільним пересуванням громадян.

Так, період перебування на посаді президента Тургутта Озала ознаменувався обережними спробами лібералізації на тлі подання офіційної заявки на членство в ЄС у 1987 р. Наприклад, було знято заборону використання курдської мови; було визнано компетенцію Європейської комісії з прав людини вислуховувати індивідуальні скарги, а також обов'язкову юрисдикцію Європейського суду з прав людини [2, с. 51]. Проте ці реформи не зробили значних змін у політичній, економічній та соціальній сферах.

Завдяки поверненню до громадянської демократії у січні 1987 р. та політиці лібералізації зовнішньо-економічних зв'язків, а також конституційним змінам, що гарантували основні права та свободи, Туреччині вдалося заслужити деяку довіру з боку Заходу. Політичні права Сулеймана Деміреля, Бюлента Еджевіта та інших партійних лідерів було відновлено, і Тургутта Озала більше не можна було звинувачувати у підтримці військових. У січні 1988 р. уряд Озала підписав Європейську конвенцію та Конвенцію ООН щодо запобігання тортурам. Але була ще одна важлива політична цінність, якої не було в Туреччині – це свобода думки та політичних об'єднань, що було підтверджено заборонами на комуністичну та ісламістську діяльність. Туреччину закликали зняти цю заборону, яка вважалася серйозною перешкодою для вступу до ЄЕС. Сукупність невирішених проблемних питань сприяла тому, що в 1989 р.

було прийнято рішення про відтермінування початку переговорів. Довга та напружена історія взаємостосунків Туреччини й ЄС знову продемонструвала складнощі інтеграційного процесу.

Висновки. Отже, в період з 1959 по 1989 роки Туреччина заклала фундамент для інтеграції до Європейського Союзу, що стало важливою складовою її зовнішньої політики та стратегії модернізації. Процес пройшов через кілька значущих етапів, зокрема укладення Анкарської угоди 1963 року та Додаткового Протоколу 1970 року, що визначили рамки співпраці та поступового зближення сторін. Переговорний процес 1959-1989 років, не зважаючи на те, що він розвивався складними траєкторіями й характеризувався хвилеподібним характером, став основою для подальших етапів інтеграції, забезпечивши розуміння складнощів і можливостей взаємодії між Туреччиною та ЄС.

Література:

1. Winkler N. Leaving the Rollercoaster: Turkey, Stability and the EU. *Turkish Policy Quarterly*. 2005. № 3. P. 143.
2. Vardan Ö. Turkey EU Relations and Democracy in Turkey: Problems and Prospects. *Turkish Policy Quarterly*. 2009. № 1. P. 51.
3. Ковальський С. Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесах (1960–2004 pp.). *Європейські історичні студії*. 2019. № 12. С. 28-47.
4. Галан В.О., Маринів І.І. Вплив принципу недискримінації на набуття членства в ЄС: довгий шлях Туреччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 354–360.
5. Аль-Азаві Х. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 252 с.
6. Чубарова Р.Р. Європейський та Євроатлантичний курс Туреччини як чинник реалізації її національної безпеки. *Східнознавство*. 2009. № 45–46. С. 170–181.
7. Волович О.О., Воротнюк М.О., Габер Є.В. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності: збірник статей та аналітичних матеріалів. Одеса: Фенікс, 2011. 408 с.
8. Петров Р. Угода про асоціацію між ЄС та Туреччиною як приклад транспозиції *acquis* Європейського Союзу до правових систем третіх країн. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. Вип. 6. С. 152–155.
9. Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії: моногр. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026